

**UY RO‘ZG‘OR BUYUMLARI NOMLARINING LINGVOMADANIY
XUSUSIYATLARI****Ro‘zimurodova Shohista Akbarovna****Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o‘qituvchisi****Annotatsiya**

Maqolada o‘zbek tilidagi uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlarining bevosita predmet ma’nosi va madaniy mazmuni tahlil qilinadi. Dasturxon, o‘choq, sandiq, choynak va piyola birliklari hamda ular qatnashgan birikmalar misolida ma’noning kontekstda kengayishi ko‘rsatiladi. Inglizcha muqobillar bilan chog‘ishtirish bir buyumning nomini tarjima qilish va shu nom orqali ifodalangan ijtimoiy munosabatni yetkazish turli masalalar ekanini ochib beradi. Tahlil lug‘at izohlari va keltirilgan til birliklariga tayangan; milliy madaniyatga oid umumlashmalar aniq qo‘llanish doirasida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: uy-ro‘zg‘or buyumlari, lingvomadaniyat, dasturxon, o‘choq, sandiq, metafora, tarjima, madaniy kontekst.

Kirish

Uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlari kundalik hayotning predmetlarga oid leksikasini tashkil etadi. Biroq buyum nomi nutqda faqat jismoniy predmetni bildirmaydi. U orqali ovqatlanish odati, uy muhiti, mehmon kutish, saqlash yoki oilaviy xotira bilan bog‘liq tasavvurlar ham ifodalanishi mumkin. Lingvomadaniy tahlilning vazifasi ana shu qo‘shimcha qatlamni so‘zning lug‘aviy ma’nosidan ajratib, uning qaysi kontekstda yuzaga kelishini ko‘rsatishdir.

Maqolaning maqsadi tanlangan uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlarida predmet ma’nosi va madaniy konnotatsiya munosabatini aniqlash, shuningdek, ularni inglizchaga tarjima qilishda yuzaga keladigan ma’no farqlarini izohlashdir. Material sifatida o‘zbek tilining izohli lug‘atidagi dasturxon, o‘choq, sandiq maqolalari va inglizcha muqobillarning lug‘aviy ma’nolari olindi. Tavsifiy, semantik va chog‘ishtirma tahlil usullaridan foydalanildi. Maqola miqdoriy korpus tahlili yoki barcha shevalar bo‘yicha umumlashma da’vo qilmaydi.

Predmet ma’nosidan madaniy mazmunga o‘tish

Buyum nomining lingvomadaniy xususiyati ikki asosiy holatda ko‘rinadi. Birinchisi, buyum muayyan ijtimoiy amaliyotda muntazam ishlatilishi natijasida uning nomi shu amaliyotni ham eslatadi. Ikkinchisi, so‘z ko‘chma ma’noda qo‘llanib,

moddiy buyumdan mavhum tushunchaga o'tadi. Ushbu ikki jarayonni bir-biriga tenglashtirmaslik zarur: har bir oddiy predmet nomini o'z-o'zidan milliy ramz deb talqin qilib bo'lmaydi.

Masalan, "piyola stol ustida turibdi" gapida piyola aniq idishni anglatadi. "Bir piyola choy ustida suhbatlashdik" gapida esa idish nomi suhbatning vaziyati va miqdoriy tasavvurini ham ifodalaydi. Ikkinchi gapdan butun jamiyatga tegishli yagona odat haqidagi qat'iy xulosa kelib chiqmaydi; shunga qaramay, u buyum nomining muloqot manzarasini yaratishdagi imkoniyatini ko'rsatadi.

Dasturxon leksemasining ma'no qatlamlari

Izohli lug'atda dasturxonning birinchi ma'nosi ovqat qo'yish uchun yoziladigan maxsus mato sifatida berilgan. Keyingi ma'nolarda so'z yozilgan dasturxon va undagi taomlarni, undan ham kengroq ko'chma qo'llanishda esa rizq-ro'z hamda boylikni bildiradi [1]. Demak, predmet → undagi taomlar → ta'minot yoki farovonlik ketma-ketligi lug'atda qayd etilgan semantik kengayishdir.

"Dasturxonga marhamat" murojaatida tinglovchi faqat mato yoniga emas, ovqatlanish davrasiga taklif qilinadi. "To'kin dasturxon" birikmasida dasturxon buyumning o'zidan ko'ra undagi taomlar va farovonlik tasavvuriga yaqinlashadi. "Nonini yeb, dasturxoniga oyoq artmoq" iborasida esa dasturxon mehmondo'stlik va qilingan yaxshilik kontekstida keladi; iboraning mazmuni yaxshilikka yomonlik bilan javob qaytarishdir [1]. Bu misollar konnotatsiya alohida so'zdan ko'ra ko'proq turg'un birikma va nutqiy vaziyat orqali yuzaga chiqishini tasdiqlaydi.

Inglizcha tablecloth dasturxonning moddiy buyum sifatidagi ayrim qo'llanishlariga mos keladi. Lekin "dasturxonga marhamat" jumlasini "come to the table" yoki vaziyatga ko'ra "please join us for the meal" tarzida berish ma'qulroq. Bu yerda tarjima muqobili predmetni nomlashdan muloqot niyatini ifodalashga o'tadi.

O'choq va uy makoni

O'choqning asosiy ma'nosi ovqat pishirish uchun o't yoqiladigan qurilmani bildiradi. Izohli lug'at bu so'zning "bilim o'chog'i", "ma'rifat o'chog'i" singari ko'chma qo'llanishlarida manba yoki markaz ma'nosini ham qayd etadi [2]. Bunda issiqlik va olov joyi haqidagi konkret tasavvur biror faoliyat paydo bo'ladigan makon haqidagi mavhum tasavvurga ko'chadi.

Ingliz tilidagi hearth ham o't yoqiladigan joyni ataydi va "hearth and home" birikmasida uy, oilaviy makon mazmuni bilan bog'lanadi [3]. Bu o'xshashlikni ikki madaniyatda ramziy ma'no aynan bir xil deb baholash uchun yetarli asos deb bo'lmaydi. "O'choq" ovqat pishirish qurilmasi, "hearth" esa ko'pincha kamin oldidagi

maydonni anglatishi mumkin. Shuning uchun “bilim o‘chog‘i”ni inglizchada “centre of learning” deb berish muayyan matnda so‘zma-so‘z “hearth of knowledge” tarjimasidan tabiiyroq bo‘ladi.

Sandiq va saqlash semantikasi

Izohli lug‘at sandiqni buyum va bisotlarni saqlashga mo‘ljallangan qopqoqli, qulfli ro‘zg‘or buyumi sifatida tavsiflaydi [4]. Shu izohning o‘zida saqlash vazifasi asosiy semantik belgi ekani ko‘rinadi. Sandiq so‘zi kelin bisoti, esdalik buyumlari yoki meros haqida hikoya qiluvchi matnda ishlatilsa, u oddiy jihozdan tashqari xotira va mulkning davomiyligini ham anglatishi mumkin. Biroq bunday qo‘shimcha ma‘no har bir “sandiq” qo‘llanishiga avtomatik tarzda yuklanmaydi.

Masalan, “eski sandiqda onasining maktublari saqlanardi” gapida hissiy mazmun maktublar va ona obrazi bilan birga paydo bo‘ladi. Inglizcha chest predmetni ataydi; “a chest containing her mother’s letters” shakli esa matndagi hissiy kontekstni saqlaydi. Agar buyumning mahalliy shakli va bezagi syujet uchun ahamiyatli bo‘lsa, “an Uzbek storage chest” kabi qisqa aniqlashtirish kiritilishi mumkin.

Choynak va piyola atrofidagi muloqot vaziyati

Choynak va piyola birliklari ko‘pincha “choy quyish”, “bir piyola choy” singari birikmalarda uchraydi. Bu birikmalar predmet, ichimlik va suhbat vaziyatini bitta lavhada birlashtirishi mumkin. Biroq “choynak”ning inglizcha muqobili buyum vazifasiga bog‘liq: suv qaynatish uchun kettle, choy damlash uchun teapot qo‘llanadi [5]. Piyola uchun esa buyumning ko‘rinishini saqlash kerak bo‘lsa tea bowl, umumiy nutqda cup ishlatilishi mumkin. Til o‘qitish va tarjimada aynan vaziyatga qarab tanlash muhim.

1-jadval. Buyum nomlari va kontekstual tarjima yechimlari

Birlik	Ma‘no yoki vaziyat	Inglizcha ifoda
dasturxon	mato; taomli davra; rizq-ro‘z	tablecloth; meal/table; kontekstual izoh
o‘choq	pishirish joyi; manba va markaz	stove/hearth; centre/source
sandiq	saqlash buyumi; matnda xotira timsoli	chest; storage chest

Birlik	Ma'no yoki vaziyat	Inglizcha ifoda
choynak	suv qaynatish yoki choy damlash idishi	kettle; teapot
piyola	ichimlik idishi; suhbat vaziyati	cup; tea bowl

Xulosa

Uy-ro'zg'or buyumlari nomlarining lingvomadaniy xususiyati predmetning o'zidan emas, so'zning matndagi vazifasi va barqaror birikmalarda olgan qo'shimcha ma'nosidan aniqlanadi. Dasturxon birlik sifatida buyumdan taomli davra va rizq-ro'z ma'nolariga kengayadi; o'choq manba yoki markazni bildiruvchi ko'chma qo'llanishlarga ega. Sandiq, choynak va piyola esa muayyan matnda xotira, ovqatlanish yoki suhbat manzarasini yaratishga xizmat qilishi mumkin.

Tarjimada ikki bosqichli yondashuv zarur: avval buyumning aniq turi va vazifasi, so'ng shu so'z orqali ifodalangan nutqiy ma'no aniqlanadi. Inglizcha bitta lug'aviy muqobil har ikkala qatlamni hamisha qamrab olmaydi. Keyingi tadqiqotlarda bunday birliklarning badiiy matn va og'zaki nutqdagi qo'llanishini korpus asosida solishtirish madaniy konnotatsiyalarning qaysi vaziyatlarda barqaror ekanini aniqlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Izoh.uz. "Dasturxon". O'zbek tilining izohli lug'ati. <https://izoh.uz/word/dasturxon> (murojaat sanasi: 23.09.2026).
2. Izoh.uz. "O'choq". O'zbek tilining izohli lug'ati. <https://izoh.uz/word/o%E2%80%98choq> (murojaat sanasi: 23.09.2026).
3. Cambridge Dictionary. "Hearth and home". Cambridge University Press. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hearth-and-home> (murojaat sanasi: 23.09.2026).
4. Izoh.uz. "Sandiq". O'zbek tilining izohli lug'ati. <https://izoh.uz/word/sandiq> (murojaat sanasi: 23.09.2026).
5. Cambridge Dictionary. "Kettle"; "Teapot". Cambridge University Press. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/kettle> ; <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/teapot> (murojaat sanasi: 23.09.2026).